

ПРЕПОДАВАНЕ НА СЪВРЕМЕННАТА ИСТОРИЯ НА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА
Алтернативни учебни материали

УЧЕБНО ПОМАГАЛО 4

Втората световна война

ПРЕПОДАВАНЕ НА СЪВРЕМЕННАТА ИСТОРИЯ НА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА
А л т е р н а т и в н и   у ч е б н и   м а т е р и а л и

Втората световна война

Издание на: Център за помирение и демокрация в Югоизточна Европа (CDRSEE)

Заглавие на оригинала: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, The Second World War, Thessaloniki 2009.

Научен редактор: Алексей Кальонски

Превод: Александър Николов

Редактор на превода: Ивет Ангелова

Коректор: Доротея Валентинова

Предпечат: Андрей Лунин

Това издание е финансирано от:

"Изказаните становища и мнения в настоящата публикация не отразяват непременно позицията на Институт «Отворено общество» - София."

CDRSEE:

Докладчик на Борда на директорите за Проекта за обща история: Коста Карас

Изпълнителен директор: Ненад Шебек

Програмен директор: Корина Ноак Аетопулос

Проектен екип: Андонис Хаджиянакис, Джени Деметриу, Сюзан Надо Бустаманте, Звездана Ковач

THE PUBLICATIONS AND TEACHER TRAINING ACTIVITIES OF THE JOINT HISTORY PROJECT HAVE BEEN MADE POSSIBLE THROUGH THE KIND FINANCIAL BACKING OF THE FOLLOWING:

The European Union's Instrument for Pre-accession Assistance (IPA)

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)

Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece

Tel.: +30 2310 960820-1; Fax: +30 2310 960822

e-mail: info@cdrsee.org, web: www.cdrsee.org

ПРЕПОДАВАНЕ НА СЪВРЕМЕННАТА ИСТОРИЯ НА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА
А л т е р н а т и в н и   у ч е б н и   м а т е р и а л и

УЧЕБНО ПОМАГАЛО 4
Втората световна война

Под редакцията на
КРЕШИМИР ЕРДЕЛЯ

Редактор на поредицата
ХРИСТИНА КУЛУРИ

Редактор на българското издание
АЛЕКСЕЙ КАЛЪОНСКИ

София 2012

Съдържание

Увод	15
Хронология	19
Карта 1: Втората световна война (1939-1942)	28
Глава I: Политиките	29
Ia. Лидери и идеологии	29
I-1. Фицрой Маклийн, делегат на Чърчил при партизаните, за Тито през 1943 г.	29
И 1. Йосип Броз Тито, лидерът на партизанското Народноосвободително движение” и генерал Дража Михайлович, командирът на Югославската армия в Родината („четниците”)	30
I-2. Фотографът на Павелич разказва за личността му през 1961 г.	31
И 2. Анте Павелич	31
I-3. Образите на Мехмет Шеху и Енвер Ходжа	31
I-4. Английски шпионин за лидера на политическата опозиция в Румъния – Юлиу Маниу	32
I-5. Обръщение на Метаксас до редакторите и издателите на всички гръцки вестници (30 октомври 1940 г.)	33
И 3. Лотариен билет за събиране на пари за семействата на войниците, сражаващи се на Албанския фронт срещу италианците през 1940-1941 г	33
I-6. Директива № 26 на Хитлер (3 април 1941 г.)	34
I-7. Йон Антонеску за „еврейския проблем”	34
I-8. Прокламацията на крал Михай към страната (23 август 1944 г.)	35
I-9. Комунистическата идеология на Националноосвободителното движение, изложена от Сейфулла Малешова	35
I-10. Насоки за създаване на организация на черногорската младеж	36
I-11. Брошура на македонските комунисти до македонския народ	36
Ib. Армии и войници	37
I-12. Американски доклад за дейността на албанската съпротива	37
I-13. Представителите на Съюзниците на Балканите относно партизанските стратегии в Албания	38
I-14. Хърватският военен аташе в София за положението в Македония	38
И 4. Замяната на германската армия с българска след фашистката окупация на Югославска Македония (април 1941 г.)	38
I-15. Декларация (брошура) на Националноосвободителния фронт (ЕАМ), Комитет за Стереа Елада	38
I-16. Декларация (брошура) на Национално-демократичния гръцки съюз (ЕДЕС), 1943 г.	39
И 5. Снимка на партизани и партизанки от лявата съпротива в Гърция	40

I-17. Решение на Покраинския комитет на Югославската комунистическа партия за Черна гора, Бока и Санджак за вдигане на въстание (8 юли 1941 г.)	40
I-18. Основни цели на Освободителния фронт на словенския народ	40
I-19. Откъс от речта на д-р Секула Дърлевич на Петровданското събрание в Черна гора, 12 юли 1941 г.	41
I-20. Декларация, приета с овации на Петровданското събрание	41
I-21. Откъс от дневника на партизански командир	42
I-22. Откъс от протокол на среща между Дража Михайлович и представители на германското командване в сръбското село Дивци	42
I-23. Откъси от инструкциите на Дража Михайлович до майор Джордже Лашич и капитан Павле Джуришич	42
И 6. Сръбски плакат	43
I-24. Клетва на участниците в Острогското събрание в Черна гора, 8 февруари 1942 г.	43
I-25. Сътрудничество между усташите и четниците	44
I-26. Началото на въстанието в Босна	44
I-27. Основаване на СС дивизията „Ханджар“	45
I-28. Началото на партизанското движение в Хърватско	45
I-29. Свидетелства за това как Охрид приема пристигането на германците, италианците, българите и партизаните по време на Втората световна война	46
И 7. Бошнаци в усташките въоръжени сили	46
I-30. Едно дете за съперничеството на политическите групи в Албания	47
I-31. Циркулярно писмо на Централния комитет на Националноосвободителното движение до всички регионални комитети в Албания (9 септември 1943 г.)	47
Ис. Отношенията с двете коалиции и със съседните страни	47
I-32. Репортаж за военния преврат в Югославия	47
I-33. Доклад на главния равин на Югославия за реакциите на населението по повод на военния преврат от 27 март 1941 г.	48
И 8. Масови демонстрации против Оста в Белград, 27 март 1941 г.	48
I-34. Откъс от мемоарите на Константин Кацаров, известен български адвокат, за първата година от Втората световна война	49
I-35. Българският журналист Данаил Крапчев по повод обвиненията срещу България, че не е оказала съпротива на германската армия	49
I-36. Данаил Крапчев коментира леката победа на Германия над Югославия през април 1941 г.	50
И 9. Румънски вестник: крал Михай, генерал Антонеску, Мусолини и Хитлер (1941 г.)	50
И 10. Румънски вестник: крал Михай и генералисимус Сталин (1945 г.)	50
I-37. Откъс от паметна записка до британците от Емануил Цудерос, тогавашният премиер-министър на официалното гръцко правителство в Кайро (18 октомври 1941 г.)	50
I-38. Известие от британското Външно министерство до британския министър в Кайро, 14 август 1944 г.	51
I-39. Бригаден генерал Майърс оценява влиянието на съпротивата върху	

цялостното развитие на войната	51
И 11. Снимка от румънски вестник: другарството между румънската и Червената армия – офицери на фронта	52
I–40. Отношението към английските пленници, Румъния (1944 г.)	52
I–41. Откъси от разговор между Йосип Броз Тито и Уинстън Чърчил в Неапол, 12 август 1944 г.	52
I–42. Заповед на италианския крал Виктор Емануил III, от 3 май 1941 г., относно анексията на провинция Любляна към Италия	52
I–43. Анекдот, разказан от Иван Венедиков, известен български археолог, за отношенията му с германците в Македония	53
Id. Религиозните организации	53
I–44. Декларация на архиепископа на Йоанина (Гърция) до всички християни под негова власт (1943 г.)	53
I–45. Писмо на архиепископ Дамаскинос и на други изтъкнати гърци до Гюнтер фон Алтенбург, германски посланик в Гърция	54
I–46. Католическата църква в Албания за италианското нахлуване	55
I–47. Пастирско послание от група черногорски православни свещеници, 16 юни 1942 г.	55
I–48. Сараевските бошнаци относно положението в Босна и Херцеговина	56
I–49. Ислямското духовенство и създаването на бошнашката СС дивизия през 1943 г.	56
I–50. Реч, произнесена от румънския патриарх Никодим през 1942 г.	57
I–51. Статия в пресата: „Сестрите-църкви. Великите перспективи на православието”, от Михаил Бурлаку	57
I–52. Арестът на патриарх Гаврило от германското Гестапо в манастира „Острог”, 23 април 1941 г.	57
I–53. Апелът на Степинац до католическия клир за подкрепа на Независимата хърватска държава, 28 април 1941 г.	58
I–54. Писмо на Степинац до Павелич, 14 май 1941 г.	59
I–55. Отец Златко Свирич за покръстването на православни сърби в католицизъм	59
Глава II: Живот по време на война	61
IIa. Бедност и несигурност	61
II–1. Дажби за хляб в Румъния по време на войната (1942 г.)	61
II–2. Дажби за хляб в Румъния по време на войната (1944 г.)	61
И 12. Дажби за хляб в Истанбул	62
II–3. Описание на италианските окупатори от гръцки селянин	62
II–4. Иван Д. Станчов, български дипломат, за живота на семейството му по време на войната	62
II–5. Американският генерален консул в Истанбул по повод на обществените настроения в България през септември 1942 г.	62
И 13. Опашка пред магазин в Любляна по време на войната	63
И 14. Опашка за месо в Загреб	63
II–6. Сръбски журналист настоява за ленти на срама за	

черноборсаджите	63
И 15. Турска карикатура	64
II-7. Градското население продава буквално всичко, за което се намира купувач	64
II-8. Несигурността на цивилния живот в Албания по време на войната	64
II-9. Гражданите на Белград отглеждат зеленчуци	65
И 16. Жертви на глада в Гърция през трагичната зима на 1941/1942 г.	65
II-10. Фаик Окте за данъка върху капитала в Турция	65
II-11. История, разпространена сред населението, по време на събирането на данъка върху богатството в Турция	66
IIb. Цивилните	67
II-12. Заплаха от страна на германските власти към белградчани	67
И 17. Германски пропаганден плакат	67
II-13. Решение на Комитета за национално освобождение, Беране, Черна гора, 21 юли 1941 г.	67
II-14. Трудът във военновременна Румъния	68
II-15. Тайните служби докладват за недоволството на населението от условията на живот в Румъния	68
И 18. Обучение на гражданската отбрана на площад „Баязид“ в Истанбул	69
II-16. Военният аташе на Независимата хърватска държава в София докладва за ситуацията във Вардарска Македония под българско управление	69
II-17. Положението през 1941 г. според Покраинския комитет на Югославската комунистическа партия за Македония	70
II-18. Любов по време на война	70
IIc. Животът на войниците	71
II-19. Одисеас Елитис, носител на Нобелова награда за литература (1979 г.), описва преживяванията на обикновения гръцки войник на Албанския фронт	71
И 19. Литография, представяща древногръцки воин от битката при Маратон, боец от Гръцката война за независимост от 1821 г. и „евзон“ (съвременен гръцки войник)	71
II-20. Първите дни на Иван Шибл в партизанските отряди в Хърватско	71
II-21. Иван Шибл за партизанките	71
И 20. <i>Героините от 1940 г.</i>	72
II-22. Жените от селата край Гревена (Гърция) настояват за по-голямо уважение и за по-широко участие в обществените дела, след като са взели участие в съпротивителното движение	72
II-23. „Млада партизанка“ – песен от неизвестен македонски автор	73
И 21. Партизанските вестници: <i>Джобни вестници на свързочника</i> , Задар (Хърватско), 1944 г.	73
II-24. Партизанската неуморимост	73
II-25. Денчо Знеполски, прочут български партизански командир, за отношенията между мъжете и жените в отряда	74
II-26. Боевете край завоя на Дон – Сталинград	74
II-27. Нягу Джувара, историк и уважаван дипломат, си спомня боевете на	

Източния фронт	75
II–28. Трудностите, с които се сблъскват бойците, при адаптацията към гражданския живот	75
И 22. Тези, които пъхат през войната	76
II–29. Една ужасна грешка	76
И 23. Колаж от вестници, представящ югославските македонски военни части от 1944 г.	77
IIд. Култура и образование	77
II–30. Препоръките на Битолския окръжен училищен инспекторат до учителите	77
И 24. Партизанското училище	78
II–31. Статутът на централния културен клуб в Македония – „Климент Охридски”	78
II–32. Правителството на Антонеску подкрепя култа към героите	79
II–33. Откъс от учебник за началния курс, публикуван от Фронта за национално освобождение (ръководен от комунисти), в освободените части на Гърция	79
И 25. Илия Бешков, „Без жизнено пространство” (1942 г.)	80
II–34. Американският генерален консул в Истанбул за обществените настроения в България (1942 г.)	80
И 26. Снимка от румънски вестник: статия за женска мода (1942 г.)	80
И 27. Сцена от филма на Драголюб Алексиќ „Беззащитна невинност”	81
И 28. Обяви за кинопрожекции в белградските кинотеатри от средата на септември 1942 г.	81
II–35. Румънски закон-декрет за регламентиране на образованието на евреите	81
II–36. Промени в албанските училищни програми по време на италианската окупация.	82
И 29. Деца, влизачи в начално училище „Хасан Прищина”	82
II–37. Животът в младежкия лагерен център „Итало Балбо”, един от многото подобни центрове, организирани от фашистите в Албания	82
II–38. Румънското министерство на националното образование забранява карти, които напомнят за съветското нахлуване през 1940 г.	82
II–39. Езиковият пуризъм на Павелиќ	83
И 30. Националният отбор по футбол на Независимата хърватска държава (НХД)	84
И 31. Репортаж на румънски вестник за футболен мач между Румъния и Хърватско през 1942 г.	84
Глава III: Ужасите на войната	85
IIIа. Фронтната линия	85
III–1. Военният закон, прилаган от албанските партизани.	85
И 32. Четвърта партизанска дивизия в планините на Черна гора, 1944 г.	86
III–2. Отношението към пленниците от страна на албанските националисти	86

И 33. Румънски войници на камили по време на сраженията в Кавказ	87
IIIб. Жестокостите	87
III–3. Съобщения, адресирани до гърците от германските армейски командири в Гърция (1943 г.)	87
III–4. Германска брошура по повод на първата вълна от масови репресии в Гърция (октомври 1943 г.)	88
И 34. Репресии на германската армия в Гърция – снимка на масови екзекуции в Агринио, 1943 г.	88
III–5. Заповед на Хитлер във връзка с поведението на армията в окупираните територии от Югоизточна Европа (септември 1941 г.)	88
III–6. Германските жестокости по време на окупацията на Албания	88
III–7. Италианските жестокости в Словения	89
III–8. Откъс от интервю с Цвето Кобал	89
И 35. Снимки на запалени или разрушени села (репресии)	90
III–9. Писмо до Хитлер	90
И 36. Заглавната страница на брошура за Маутхаузен	91
III–10. Германски мерки за смазване на въстанието в Сърбия	91
III–11. Избиване на цивилни заложници в Крагуевац	91
III–12. Партизански доклад за действията на италианците и четниците в района на Лика през лятото и есента на 1942 г.	92
III–13. Четнически жестокости срещу мюсюлманите в Санджак, февруари 1943 г.	93
III–14. Ужасите в усташките затвори в Сараево	93
И 37. Снимка от централния градски площад в Белград, 17 август 1941 г.	93
III–15. Доклад за положението на циганите в Транснистрия	93
И 38. Обява с имена на заложници, убити в германската окупационна зона в Словения	94
III–16. Животът в концлагера „Стара Градишка“ (част от системата от концентрационни лагери „Ясеновац“)	94
III–17. Писмо до семейството от концлагера „Стара Градишка“	94
III–18. Усташки войник описва бруталните си действия	95
III–19. Партизанските престъпления в Блайбург	96
III–20. Тито за партизанските престъпления	96
И 39. Владимир Филаговац, „Жертвите“ (Загреб, 1943 г.)	96
IIIс. Холокостът	97
III–21. Из българския Закон за защита на нацията	97
III–22. Български депутати протестират срещу депортацията на евреите	97
III–23. Заповед, издадена от Военното командване, Белград	98
И 40. Турска карикатура	98
III–24. Йон Антонеску осъжда погрома в Яш	99
И 41. Турска карикатура	99
III–25. Концентрационният лагер в Саймище, Белград	100
III–26. Страданията на младо еврейско момиче от Сараево	100
И 42. Неизвестно момиче, очакващо депортация край Целъе, Словения	101
III–27. Антиеврейските мерки в Гърция	102
III–28. Откъс от мемоарите на гръцки евреин от Солун (1941-1943)	102

И 43. Белградският концентрационен лагер в Баница	103
И 44. Концентрационният лагер „Ущица“ (част от системата концентрационни лагери „Ясеновац“), 1942 г.	103
III–29. Писмо на Розалия Кремер до канцеларията на Павелич	104
И 45. Заглавната страница на каталог на антиеврейска изложба в Загреб, 1942 г.	104
Глава IV: Човешката солидарност	105
IV–1. Партизанско-усташки разговор	105
И 46. „Помогнете на сираците!“ – обява от румънски вестник	106
IV–2. Празнуване на имен ден в концентрационния лагер	106
IV–3. „Мемоар от интелектуалците“, адресиран до Й. Антонеску (април 1944 г.)	107
IV–4. Откъс от писмо на председателя на гръцките министри до германските власти (октомври 1943 г.)	107
IV–5. Джордже Енеску се опитва да защити ромите	108
IV–6. Заявление до министрите срещу законопроекта за защита на нацията, от група български бръснари и фризьори	108
IV–7. Турска помощ и подкрепа за Гърция	108
IV–8. Турски посланик спасява турски евреи в Марсилия, Франция.	109
IV–9. Из дневника на български войник в Западна Тракия	110
IV–10. Отношенията между румънски войници, руски военнопленници и българската общност в Румъния по време на Втората световна война	110
IV–11. Гръцки евреин описва помощта, оказана на него и на семейството му от православни гърци	111
И 47. Турски евреи, стоящи пред генералното консулство на Турция в Париж, за да получат паспорти и визи, които да им позволят да се върнат в Турция (1943 г.)	111
IV–12. Хуманното отношение на румънски чиновник към евреите	112
IV–13. Германски офицер спасява български дипломат от Гестапо в България	112
IV–14. Алфонз Барон, комисионер на фабриката за сладкиши и шоколад „Юнион“, в главната квартира на усташката полиция, 9 юли 1941 г.	113
И 48. Тайната партизанска болница „Франя“, близо до Церкно, Словения	113
И 49. Писмо от анонимен белградчанин до германския военен командващ в Сърбия	113
Глава V: Последици	113
Va. Загубите от войната и жертвите на войната	115
V–1. Енвер Ходжа на мирната конференция в Париж, за жертвите и материалните загуби на Албания	115
И 50. 17 ноември 1944 г	115
V–2. Швейцарски журналист за опустошението на Подгорица	116
Таблицы	116
1. Броят на хората, убити в Югославия, разпределени по националност	116

2. Загубите на Гърция по време на Втората световна война	116
3. Загубите на гръцкото търговско корабоплаване през Втората световна война	117
Вб. Миграцията по време на войната и след нея	117
Таблица 4. Миграция към Черна гора, 1941-1945 г.	117
V-3. Германски доклад за масови прогонвания на словенци	118
V-4. Доклад от върховния комисар на провинция Любляна относно програмата за дейностите в региона, 24 август 1942 г.	118
V-5. Преследвания на германското малцинство в Румъния след войната	119
И 51. Бежанци от Босна в Сърбия, 1941 г.	119
V-6. Уинстън Чърчил за депортацията на румънски граждани от германски етнически произход в Русия	119
И 52. Завръщането на словенската народна гвардия (домобранци) през юни 1945 г.	120
Вс. Промени в политическите системи	121
V-7. Предложението на У. Чърчил за „процентно” споразумение	121
И 53. Населението на Атина празнува пристигането на британската армия след освобождението	121
V-8. Укрепване на властта на Националноосвободителното движение в Босна и Херцеговина	121
V-9. Заминаването на усташите и пристигането на партизаните в Загреб	121
И 54. Партизаните влизат в Загреб, 8 май 1945 г.	122
И 55. Митинг на площад „Бан Йелачич” в Загреб, след като партизаните завземат властта (май 1945 г.)	122
V-10. Из доклад от заседание на Българската работническа партия (комунисти), на което са обсъждани присъдите на представители на бившия режим.	122
V-11. Откъс от доклад на правосъдния министър за броя на хората, осъдени от Народния съд в България	123
V-12. Британски меморандум относно процесите и изпълнението на присъдите на т.нар. военнопръстъпници в освободените и сателитните страни	123
И 56. Топло посрещане на югославските македонски военни, политически и държавни лидери в освободено Скопие (13 ноември 1944 г.)	123
V-13. Нахлуването на Червената армия в България и завземането на властта от Отечествения фронт	123
И 57. Белградчани посрещат българската армия	124
Глава VI: Паметта за войната	125
VI-1. Интервю с Йоже Пожар (роден през 1932 г. в Словения), осиротял през Втората световна война	125
VI-2. Откъс от полубиографичния роман на Фикрет Демираг	125
И 58. Фреска-композиция от Борко Лазески	126
VI-3. Българският партизански командир Денчо Знеполски коментира	

как историята на съпротивата се пренаписва в годините след Втората световна война.	126
VI-4. Генерал Константин Сънътеску за контраста между „публичната“ информация и реалността на фронтовата линия.	126
И 59. Сцена от филма „Ужичката република“	127
И 60. Джордже Андреевич-Кун (1904-1964), „Стрелба“, 1943 г.	127
VI-5. Момче търси своя баща-партизанин в късия разказ „Среща“ от Анджелка Мартич	127
И 61. Афиш от гръцкия филм „Предателство“, 1964 г.	128
VI-6. „Беглецът“ – песен, написана от Яковос Камбанелис	128
VI-7. Ивлин Уо описва партизанско нападение (от последната част на военната му трилогия „Меч на честта“)	128
И 62. Афиш от гръцкия филм „Какво направи през войната, Танасис?“, 1971 г.	129
VI-8. Откъс от първия роман на Добрица Чосич „Слънцето е далеч“	130
И 63. Партизанска атака срещу германска военна част – картина от Гури Мади	131
И 64. Битка по време на Втората световна война – картина от Фатос Хаджиу	131
VI-9. Описание на събитие – през погледа на един боец, Марин Преда	131
И 65. Страница от комикса „Балкански експрес“ от Бранислав Керац и Бранко Плавшич, по сценарий на Гордан Михич.	132
VI-10. Атмосферата в Колашинския затвор	132
VI-11. Откъси от романа „Тютюн“ на Димитър Димов	133
И 66. Сцена от албанския филм „Когато съмне“	134
VI 12. Кипърският турчин Кемал Реджеп Сусузлу за дните му като военнопленник, прекарани с кипърския гръцки лидер Глафкос Клиридис	134
Таблица 4: Националните празници, свързани с Втората световна война	134
Карта 2: Югоизточна Европа след Втората световна война	135
Библиография	137

Увод

Според историка Марк Мазоуър „нито едно преживяване не е по-важно за развитието на Европа през XX в. [отколкото Втората световна война] ... това била борба за самото социално и политическо бъдеще на континента... Не можем да се надяваме да разберем по-нататъшния ход на европейската история, без да обърнем внимание на този чудовищен катаклизъм и без да се опитаме да установим неговите социални и политически последици. Годините на нацистката окупация, последвани от хаоса на непосредствения следвоенен период, разкъсват човешките връзки, разрушават домове и общности, а в много случаи изкореняват самите основи на обществото.”

Когато анализират събитията, довели до Втората световна война, историците вземат под внимание поредица от фактори: именно след Първата световна война населението на загубилите страни е убедено, че е било третирано несправедливо от победителите; в много европейски страни демокрацията е крехка, а международната икономическа криза от 30-те години на XX в. засяга жестоко континента. Но според почти всички историци основната причина за Втората световна война е агресивната империалистическа политика на нацистка Германия, фашистка Италия и Япония.

Фокусът в този сборник от исторически извори бе избран чрез географски определени параметри и е ограничен до региона на Югоизточна Европа. За разлика от Мусолини, в чиито планове за експанзия на Италианската империя балканските територии са съществена, ако не и основна, част (италианската армия нахлува в Албания през 1939 г. и в Гърция към края на 1940 г.), регионът не се намира най-отгоре в списъка с приоритетите на Хитлер, поне що се отнася до потенциалния ангажимент на германската армия. Като се имат предвид големите нацистки планове за разширяване на изток и за окупация на огромни територии, една военна операция в Югоизточна Европа би означавала ненужен разход на хора и ресурси.

Дипломатическият натиск върху страните, уплашени (или впечатлени) от мощта на германския блицкриг („светкавична война”), трябвало да бъде достатъчен, за да осигури германското надмощие и сътрудничеството с Третия райх. Първоначално изглежда, че нещата се развиват в тази посока: германски контрол е установен върху ресурсите на Унгария и Румъния посредством дипломатически натиск, а България и Югославия влизат в Тристранния пакт в началото на 1941 г. Политическите ориентации, отварянето наново на сметките от крайните националисти и страховете от война или от комунизъм принуждават тези балкански страни да преминат от неутралитет към пронацистка позиция.

Албания е оставена на Италия, а Гърция, в крайна сметка, също попада под нацистки контрол. Военната операция на Хитлер става неизбежна след неуспеха на Мусолини да покори Гърция и след британското решение за изпращане на войски. Когато въоръжените сили организира успешен преврат в Белград и свалят правителството, което няколко дни по-рано включва Югославия в Тристранния пакт, Хитлер нарежда на Вермахта да я нападне заедно с Гърция. Същевременно, още преди преврата, част от населението изразява своето недоволство чрез публични демонстрации срещу подготовката на Югославия за влизане в Тристранния пакт, а по-късно и срещу самия акт на присъединяване.

Тези събития са едновременно със символно и с морално значение, предоставяйки ни първия пример за публична опозиция срещу решението на дадено правителство да се присъедини към Тристранния пакт. В добавка към моралното и символно значение на безпрецедентните публични протести, те също така имат и военни последици. Според някои историци решението на Хитлер да атакува Югоизточна Европа е всъщност нервна реакция срещу протестите. До известна степен тази реакция променя посоката на Втората световна война, като забавя нацистката атака срещу Съветския съюз. Затова бихме могли да си зададем хипотетичния въпрос: как би се развила войната, ако германските войски бяха достигнали

до Москва през септември, а не през ноември 1941 г.?

Към средата на 1941 г. всички балкански държави, с изключение на Турция, са или под нацистка окупация, или са съюзници на нацистите. Югославия е разделена: Хърватия (с Босна и Херцеговина, като един от регионите ѝ) става сателитна държава на силите на Оста¹, докато останалата част от страната е разделена на окупационни зони под италианско, немско, унгарско и българско управление. Гърция, също така, е поделена на три окупационни зони под италианско, германско и българско управление. Фактът, че Турция се опитва да запази неутралитета си, като подписва пакт за приятелство с Германия през юни 1941 г., предполага, че тя заема благосклонна позиция към силите на Оста. Расистките убеждения на Хитлер и идеята за „индустриализация“ на масовите убийства водят до избиването на пет до шест милиона европейски евреи към края на войната. Други етнически групи като ромите и славяните също са включени в Хитлеровата расова политика, но систематичния характер на онова, което той нарича „Окончателно решение“, откроява нацисткия подход към „еврейския проблем“ от общото третиране на малцинствата, в самостоятелен случай, заслужаващ специално изследване.

На Балканите, както и в други европейски страни, нацистката окупация извежда на повърхността и съзнателно използва напреженията, тлеещи между различни етнически групи, като предоставя на отделни малцинства възможността да отмъщават за потисничеството или да бъдат компенсирани за неправдите. Така например, Независимата хърватска държава, която извоюва независимост, ставайки марионетен сателит на силите на Оста, е управлявана от крайно националистическа партия – на усташите и преследва сърбите и евреите. Този феномен не е ограничен само до един район; на други места крайни националистически групи също се залавят с програми за демографско „инженерство“. Нацистите и техните поддръжници на Балканите предизвикват промени в етническия състав на региона. Еврейското население намалява от 856 000 през 1930 г. до под 50 000 през 1950. След войната стотици хиляди етнически немци са прогонени от Югославия и депортирани от Румъния, докато славяните и албанците бягат от Северна Гърция.

Към края на 30-те години на XX в. десни диктатури изместват демократичните правителства навсякъде из Балканите, и комунистическите партии са забранени. Но балканските диктатури се различават от фашистките режими по това, че масовите партии не успяват да оцелеят в региона, може би с изключение на едно реално местно движение с фашистка нагласа – това на Кодряну в Румъния. Опустошителният шок от тоталната война и бягството на някои държавни глави в изгнание помитат предвоенните политически елити. Нацистката окупация подчертава невъзможността на държавата да защити своите граждани от насилие, недохранване и онеправдаване. Шокът от живот в режим на безпрецедентно и систематично насилие съпътства тежестта на страданията и опустошенията, които връхлитат цивилните граждани в продължение на шест години. Те дълбоко променят всички европейски общества, но особено тези в Югоизточна Европа, където нацистката политика на експроприация и репресии води до ужасяващи условия.

Първоначално, основно гладът и терорът подтикват мнозина да се борят срещу нацистите, но тези подтици за действие са допълнени по-късно от идеологически и политически съображения. Освен военното си значение (макар и различно в отделните страни), съпротивителните движения имат огромно политическо и морално въздействие. По-голямата част от тези движения споделят една егалитарна, морално възвисена визия за следвоенния свят и целта за по-правилно разпределение на богатствата. Те обаче са разединени, и във военновременните условия на несигурност и идеологическо объркване почти всяка група е обхваната и от междуособни сблъсъци, често пъти достигащи до размерите на гражданска война. След 1943 г. движенията на съпротивата бързо се разрастват и провокират репресии от колаборационистките милиции, разпалвайки и друг вид гражданска война в редица страни. И все пак, към 1944 г. масовите съпротивителни движения, доминирани от комунистите, изглеждат готови да

---

1. Оста Рим - Берлин - Токио (Тристранния пакт) – бел. ред.

поемат властта в много държави след оттеглянето на нацистите.

Но силите извън региона на Югоизточна Европа работят за своите собствени цели и, въпреки засилващата се мощ на съпротивата, имат други планове за Балканите, като почти не държат сметка за самоопределението на държавите или народите. През октомври 1944 г., точно когато тези масови движения се надигат да поемат властта, Чърчил и Сталин се споразумяват за следвоенните сфери на влияние в Югоизточна Европа. Гърция трябва да премине под британски контрол, останалата част, с изключение на Югославия, за която сделката е 50:50, трябва да бъде оставена на Съветския съюз. Гръцките комунисти, в крайна сметка, са победени след дълга гражданска война (1946-1949). В Югославия и Албания комунистическите партизани бързо завземат властта. България и Румъния страдат под окупацията на съветските войски, които налагат комунистически режими. Към края на 40-те години на XX в. подялбата на Европа на две зони е завършена и военните конфликти са променени под натиска на Студената война.

От съвременна гледна точка е очевидно, че Втората световна война е много повече от поредица битки и дипломатически преговори (макар че, за жалост, това много често е главното, а понякога и единственото впечатление, което учениците добиват от своите учебници). Като оставим настрана военния компонент, Втората световна война разкрива някои от характеристиките на религиозния, етническият и расовият конфликт. Както отбелязахме и по-горе, в някои страни това води до гражданска война. В повечето случаи първопричината е в конфликта между съпротивителните движения и колаборационистките сили, които често пъти прилагат нацистките методи, жестокост и идеология. Такива примери могат да се открият и в Югоизточна Европа, съответно в тези подбрани исторически извори.

Това обаче не означава, че можем дори за минута да забравим кои са основните злодеи, или пък да им позволим да отричат отговорността за злините, които са нанесли на балканските народи. Отговорността на нацистите за започването на войната, а оттук – и за последиците от нея, не може да бъде омаловажена, още по-малко оспорвана. Но като имаме предвид криминалния характер на нацисткия режим, който подпалва войната, остава и фактът, че в много страни политическите елити се осланят на нацистите. Очевидно голяма част от тези елити използват възможността (под покровителството на Хитлер) да разрешат стари спорове със съседите си, да ревизират реда, установен от Версайския договор, да се отърват от някое „пречещо“ малцинство, или да разширят собствените си земи и да натрупат богатства. Също така е очевидно, че тези елити не се появяват внезапно, нито пък са могли да се породят от нищото. Имало както открити, така и прикрити симпатизанти на нацистката идеология, и латентно предразположение към разделяща по расов признак философия. Когато дадена страна или се присъединява към Тристранния пакт, или пък е окупирана от нацистите и фашистите, симпатизантите използват възможността да покажат лоялността си към нацисткия режим и своето одобрение за принципите на нацистката идеология. Това безкомпромисно съгласие открива пътя на нацистите и допринася за последвалите зверства.

Нашата цел тук е да представим на учениците един многоизмерен, многоаспектен образ на Втората световна война. Следователно, относително малък брой източници в това помагало са посветени на военните операции. С възприемането на този подход нямахме намерение да омаловажаваме военната значимост на съпротивителните движения в Югоизточна Европа, нито пък огромния принос на региона за победата над фашизма и нацизма. Нашата цел бе да хвърлим светлина, поне отчасти, върху онези аспекти от живота по време на войната, които често пъти не са представени в учебниците на учениците, в съответствие с желанията и идеите на учителите, които ги използват в хода на преподаването. Добре известно е, че в повечето учебници от Югоизточна Европа именно политическата история взема надмощие, такъв е принципно и случаят с Втората световна война.

Други аспекти, които са поне толкова важни и определено по-интересни за учениците, като например ежедневието, положението на жените и децата, културния живот, отзвукът от войната в литературата и други области на изкуството, любовта във военно време и т.н., обикновено са пренебрегвани, и откриваме само някакви следи от тях.

Този сборник съдържа извори от 11 държави в Югоизточна Европа. Това има своите предимства и

недостатъци. Основното преимущество да се събират исторически извори, възприемани именно като такива, е че те дават възможност на учениците да получат многоизмерна представа за даден исторически период, от две или повече гледни точки, което би трябвало да бъде не само интересно, но и изключително полезно. На учениците се предоставя възможността да четат и анализират как един и същ проблем, инцидент или процес се разглежда (или е бил разглеждан) сред съседите им от региона.

От една страна, чрез анализа на изворите, учениците ще открият поразителни прилики, в много случаи, по отношение на бедността, глада, несигурността и на големите страдания, които слагат своя отпечатък върху цяла Югоизточна Европа през този период. От друга страна, те също така ще се натъкнат на някои противоположни и противоречиви източници, които разглеждат един и същ проблем от напълно различни гледни точки или по доста различен начин от онзи, който може да се открие в техните учебници. В такъв случай нашето предложение е не непременно да се изисква от учениците да преценяват кой от изворите е точен, достоверен или поне най-близък до истината. За нас би било достатъчно да ги видим осъзнали факта, че някои исторически събития и процеси не са недвусмислени, както може би са представени в учебниците им. В някои страни от Югоизточна Европа преподаването по история (включително като замисъл на учебниците) се гради последователно върху понятието за една-единствената истина, така че за обучаващите се е изключение да разполагат с противоречащи си източници. Без да забравяме това, сме наясно, че сред учителите и учениците, които не са свикнали да откриват противоречиви и противоречащи си извори в своите учебници и/или в обучението по история като цяло, подбрани извори, основани на мултиперспективния подход, биха могли да предизвикат известно объркване, дори отхвърляне. Ние обаче сме убедени, че без този подход няма реално, висококачествено изучаване, разбиране и познание за историята. Без такъв подход тя се превръща просто в запаметяване на дати.

Независимо от казаното дотук, сборникът с извори, възприемани по този начин, има един съществен недостатък. Имайки предвид факта, че в ограниченото пространство на настоящото помагало са събрани текстови и визуални материали от 11 страни на Югоизточна Европа, то очевидно не представя пълна картина на Втората световна война. Да се очаква подобно нещо би било най-малкото претенциозно. Ние осъзнаваме това от самото начало на проекта, затова беше необходимо да се направи подбор на темите, т.е. да се изберат само някои от многобройните аспекти на Втората световна война и да се пренебрегнат други, без изобщо да ги споменаваме, въпреки че не са по-маловажни. Покрай избора на теми, които са представени рядко в учебниците, другият важен критерий, във връзка с подбора на изворите, беше методологическият. Опитавме се да включим колкото се може повече извори, които биха могли да провокират някакъв вид емоционална реакция у учениците (гняв, шок, симпатия, възхищение, смях...). Съдбите на обикновените хора – трагични, героични, смешни – често ни дават по-добра, по-близка до живота, картина на жестоките времена, отколкото прокламациите, политическите заявления или дипломатическите доклади. Те също обаче са част от тази сбирка и, разбира се, нямаме намерение да ги лишаваме от тяхната стойност.

Накратко, намерението ни е да предложим на нашите ученици и колеги учители малко по-различен, мултиперспективен поглед върху един мрачен период от историята ни. Надяваме се, че подбраните извори ще доведат до по-добро разбиране, защото, въпреки прозрачността и яснотата на събитията от Втората световна война (там, където е вплетен моралният компонент – очевидната разлика между доброто и злото), в някои страни от Югоизточна Европа все още се подклаждат изкуствени съмнения в тази връзка, при положение, че водещата роля в повечето съпротивителни движения принадлежи на комунистите. Освен това, както в световната, така и в европейската история западната перспектива маргинализира ролята на Югоизточна Европа във Втората световна война, и понякога я подчинява на дълготрайните стереотипи за региона. Според нас включените тук документи ще допринесат за по-задълбочено разбиране на нашата история като част от историята на човечеството.

Хронология

Година	Месец	Светът	Югоизточна Европа
1939	април		7 – Италианците нападат Албания. 12 – Албанското учредително събрание обявява персонална уния с Италия и провъзгласява Виктор Емануил III за крал на Албания. Италианците създават сателитно фашистко правителство, начело с Шефкет Верлачи, и скоро сливат албанската военна и дипломатическа служба с италианската.
	август	23 – Съветско-германски пакт „Рибентроп-Молотов“ включва секретно споразумение за бъдещата съветска окупация на Румънска Бесарабия.	
	септември	1 – Германия напада Полша. 3 – Великобритания и Франция обявяват война на Германия. 17 – СССР напада Полша.	7 – Румъния обявява неутралитет. 15 – България обявява неутралитет.
	октомври		19 – Турция, Франция и Великобритания подписват Анкарски договор за взаимопомощ, в случай, че бъдат нападнати от европейска сила в Средиземно море.
1940	февруари		15 - Ново царистко правителство в България, начело с проф. Богдан Филов.
	април	9 – Германия напада Дания и Норвегия.	
	май	10 – Германия напада Холандия, Белгия и Люксембург; Уинстън Чърчил става премиер-министър на Великобритания. 12 – Германия напада Франция.	
	юни	10 – Италия обявява война на Великобритания и Франция. 22 – Франция сключва примирие със силите на Оста	26 - 27 – Румъния отстъпва Бесарабия и Северна Буковина, след съветски ултиматум.
	август		10 – Антисемитски закон в Румъния. 30 – Под немски и италиански натиск Румъния отстъпва Северна Трансилвания на Унгария.

	септември	13 - Италия напада Египет. 27 – Япония се присъединява към Оста.	4 – Йон Антонеску е назначен за президент на съвета на министрите на Румъния. 6 – Карол II абдикира в полза на сина си Михай I; фактически управник на Румъния е „кондукаторът“ Йон Антонеску. 7 – Крайовска спогодба – Румъния връща Южна Добруджа на България.
	октомври		12 – Германски войски влизат в Румъния като „военни съветници“. 28 – Италия напада Гърция като използва Албания за база.
	ноември	5 – Рузвелт е преизбран за президент на САЩ. 11 – Британците разбиват италианския флот край Таранто. 20 – Унгария се присъединява към Оста.	България отказва да се присъедини към Оста, да атакува Гърция или да сключи гаранционен пакт със СССР. 14 – Гръцките войски контраатакуват на Албанския фронт, като отнемат всички по-големи градове в Южна Албания от италианците в разстояние на месец. 23 – Румъния се присъединява към Оста. 25 – Турция обявява военно положение в зона, обхващаща Истанбул, Едирне, Къркларели, Текирдаг, Чанаккале и Коджаели. 30 – В Истанбул са въведени мерки за противовъздушна защита чрез изключване на светлините и пълно затъмнение в града.
	декември	9 – Британските войски започват да изтласкват италианците от Египет.	В българския парламент са гласувани профашистки закони: Закон за организиране на българската младеж и антисемитския Закон за защита на нацията. 19 – Помощни материали са изпратени от Турция за Гърция с товарния кораб „Куртулуш“ [„Освобождение“].
1941	януари	19 – Британците нахлуват в Еритрея.	20 – Българският кабинет гласува за подписване на Тристранния пакт. 21-23 – Въстание на Желязната гвардия (фашисти) в Румъния, потушено от генерал Антонеску.
	февруари		8 – Германия и България подписват военен договор. 17 – Българо-турска декларация за неутралитет.
	март	11– САЩ започват да доставят военни материали на Великобритания и на другите съюзници. 24 – Ромел предприема първата офанзива в Либия.	1 – България се присъединява към Оста. Германската армия навлиза на българска територия. 24 – Турско-съветска декларация: в случай, че Турция бъде нападната от когото и да било, СССР ще запази неутралитет. 25 – Югославия се присъединява към Оста. 27 – След масови протести югославското правителство е свалено чрез военен преврат.

	април	<p>11 – Започва германската обсада на Тобрук.</p> <p>13 – СССР и Япония подписват петгодишен пакт за ненападение.</p>	<p>Провален опит за пробритански преврат на земеделците в България.</p> <p>6 – Германия напада Югославия и Гърция.</p> <p>10 – Създаване на Независимата хърватска държава (НХД), сателитна държава под германско-италианска доминация.</p> <p>11-15 – Унгарската армия окупира Бачка в Северна Сърбия (Войводина).</p> <p>17 – Югославската армия капитулира.</p> <p>17 – Италианските войски окупират Черна гора.</p> <p>19 – Българската армия влиза в Македония, Югоизточна Сърбия и Беломорска Тракия.</p> <p>23 – Гърция подписва примирие с Германия.</p> <p>30 – Анте Павелич издава няколко расови декрети в НХД.</p>
	май	<p>27 – Потопен е „Бисмарк“; Рузвелт обявява национална тревога, заради събитията в Европа и Африка.</p>	<p>12-13 – Група офицери и войници от Втора армия, начело с полковник Драголюб (Дража) Михайлович, започват организирането на партизанско движение в планината Равна гора.</p> <p>17 – Провален опит за убийство на крал Виктор Емануил III от младия революционер Васил Лачи (1922-1941), в Тирана.</p> <p>18 – Павелич и Мусолини подписват споразумение в Рим. НХД предава по-голямата част от хърватското крайбрежие на Италия.</p> <p>21-31 – Битката за Крит. Гръцкият кабинет и кралят напускат страната и се установяват в Кайро; Гърция е разделена на три окупационни зони, контролирани от германската, италианската и българската армии.</p> <p>31 – Отстраняване на свастиката от Акропола – първи символен акт на съпротива.</p>
	юни	<p>22 – Германия, Италия и Румъния атакуват СССР; Турция обявява неутралитет.</p> <p>26 – Финландия обявява война на СССР.</p>	<p>5 – Избухва въстание срещу насилията на усташките власти в околностите на гр. Гацко, Херцеговина.</p> <p>18 – Подписан е турско-германски договор за приятелство, дружба и ненападение.</p> <p>22 – Първият югославски партизански отряд е създаден край Сисак (Хърватско); избухва въстание в Хърватско.</p> <p>24 – Българските комунисти поставят началото на въоръжената съпротива.</p> <p>25 – Турско-германският договор е ратифициран единодушно от турското Национално събрание.</p> <p>29 – Мусолини обявява „Велика Албания“.</p>
	юли	<p>12 – Великобритания и СССР подписват договор, осигуряващ британска помощ за Съветите.</p> <p>24 – Япония окупира Френски Индокитай.</p> <p>26 – САЩ прекратяват търговията с Япония.</p>	<p>7 – Започва партизанското въстание в Сърбия.</p> <p>13 – Започва въстание на черногорския народ, като въстаниците наброяват 30 000 души.</p> <p>21 – В Беране, Черна гора, е създаден Комитет за национално освобождение, единственият избран по време на въстанието от събрание на делегати от всички области.</p> <p>22 – Започва партизанското въстание в Словения.</p> <p>27 – Започва партизанското въстание в Босна и Херцеговина.</p>

	септември	<p>8 – Начало на блокадата на Ленинград.</p> <p>19 – Германците превземат Киев.</p>	<p>Формиране на трите основни организации на съпротивата в Гърция – Национално-демократичен гръцки съюз (ЕДЕС), Национално и социално освобождение (ЕККА) и Национален фронт за освобождение (ЕАМ). Усташите отварят концлагера в Ясеновац, на около 100 км южно от Загреб.</p> <p>Създадена е Организацията на черногорската младеж.</p> <p>В Румъния започва депортацията на близо 100 000 евреи в Транснистрия, като голяма част от тях умират поради лоши условия за живот.</p>
	октомври	<p>17 – Хидеки Тоджо става премиер-министър на Япония.</p>	<p>Масови репресии на германските окупационни власти срещу цивилното население в Сърбия.</p> <p>11 – Започва партизанското въстание в Македония.</p>
	ноември	<p>18 – Британците предприемат офанзива в Либия.</p>	<p>Начало на гражданската война между партизаните и четниците в Сърбия.</p> <p>8 – Основана е Албанската комунистическа партия на Албания (АКП).</p> <p>13 – Германците отказват условията на четниците за сътрудничество срещу югославските партизани, въпреки това четниците продължават да се бият срещу партизаните и избягват сражения с германците.</p>
	декември	<p>5 – Германското настъпление към Москва е спряно.</p> <p>7 – Япония бомбардира Пърл Харбър.</p> <p>8 – Япония обявява война на САЩ и Великобритания.</p> <p>11 – Германия и Италия обявяват война на САЩ.</p>	<p>12 – НХД обявява война на САЩ и Великобритания.</p> <p>13 – България обявява война на САЩ и Великобритания.</p>
1942	януари	<p>21 – Африканският корпус на Ромел предприема контраофанзива в Либия.</p>	
	февруари	<p>15 – Сингапур е овладян от Япония.</p>	<p>ЕАМ решава да формира въоръжени партизански отряди (Национална народноосвободителна армия, ЕЛАС).</p> <p>8 – Провеждане на Острогското събрание на черногорски патриоти, с представители на всички социални слоеве.</p>
	юни	<p>4-6 Битката при Мидуей.</p> <p>21 Ромел завзема Тобрук.</p>	<p>16 – Събрание на черногорски патриоти и православни свещеници в Тъентице.</p>
	юли		<p>Създадени са въоръжените сили на ЕДЕС.</p>

	август	<p>12 – Чърчил и Сталин се срещат с представители на САЩ и Свободна Франция, за да обсъдят Втория фронт.</p> <p>13 – Генерал Монтгомъри поема командването на британските сили в Египет.</p> <p>19 – Рейдът на Съюзниците през Ламанша в Диеп завършва с разгром.</p>	<p>Германските окупационни сили „решават еврейския въпрос“ в Сърбия, като избиват почти 90 % от еврейското население към края на лятото на 1942 г.</p> <p>25 – Първи брой на Zëri i Popullit („Гласът на народа“) – периодично издание, представящо идеологията на албанското комунистическо движение</p>
	септември	<p>22 – Германците достигат центъра на Сталинград.</p>	<p>Британска специална част дебаркира тайно в Гърция.</p> <p>16 – Събрание в Пеза: създаване на албанския антифашистки Националноосвободителен фронт.</p>
	октомври	<p>23 – Силите на Монтгомъри атакуват при Ел Аламейн в Египет.</p>	<p>Създаване на политическата организация Бали Комбетар (Национален фронт) в Албания, с антикомунистическа програма.</p>
	ноември	<p>8 – Първото голямо съюзническо нахлуване – в Алжир и Мароко.</p> <p>13 – Британците си връщат Тобрук.</p> <p>19 – Червената армия предприема контраофанзива при Сталинград.</p>	<p>12 – Въвеждане на турския данък върху капитала.</p> <p>25 – Взривяване на жп моста при Горгопотамос (Гърция) от обединени сили на британците и партизаните от ЕАМ и ЕДЕС.</p> <p>26 – В Бихач (Босна и Херцеговина) партизаните създават най-висшия си политически орган – АВНОЮ (Антифашистко вече на народното освобождение на Югославия).</p>
1943	януари	<p>31 – Фелдмаршал Паулус капитулира с Шеста германска армия при Сталинград.</p>	<p>Януари-февруари – четнически отряди, водени от Павле Джуришич, извършват етническо прочистване на мюсюлманското население в Санджак. При тези действия са избити около 9 000 мюсюлмани.</p>
	март	<p>5 – Съюзниците започват да бомбардират Рур.</p>	<p>5 – Обща стачка в Атина предотвратява мобилизирането на гръцки работници.</p> <p>Март-май – българската общественост успешно се противопоставя на „Окончателното решение“ и на депортацията на българските евреи.</p> <p>Март-юни – депортация на около 50 000 евреи от Солун в Аушвиц.</p>
	юни	<p>13 – Силите на Оста са победени в Тунис. Африканската кампания приключва.</p>	<p>14 В Оточац партизаните създават висшия политически орган за Хърватско – ЗАВНОХ (Национално антифашистко вече на народното освобождение на Хърватско).</p>
	юли	<p>5-17 – Голямо танково сражение при Курск на Източния фронт. Съветска победа.</p> <p>9 – Съюзниците дебаркират в Сицилия.</p> <p>25 – Мусолини е свален от власт и арестуван, наследен е от Пиетро Бадолио.</p>	<p>10 – Формирана е Националноосвободителната армия на Албания.</p>

	август		<p>2 – Подписано е споразумението от Мукъе между Националноосвободителната армия на Албания и Бали Комбетар. Отхвърлено е няколко дена по-късно от ЦК на АКП и Националноосвободителния съвет.</p> <p>28 – Българският цар Борис III умира в София; провъзгласяване на цар Симеон II.</p>
	септември	<p>3 – Съюзниците дебаркират на Апенинския полуостров през Месинския проток.</p> <p>8 – Италия капитулира пред съюзниците.</p> <p>12 – Мусолини е освободен от СС и отведен в Германия.</p>	<p>8 – Партизански отряди временно овладяват Сплит (Хърватско) и намиращите се там големи италиански продоволствени складове.</p> <p>9 – Избор на регентство в България – принц Кирил, проф. Богдан Филев и генерал Михов.</p> <p>9 – септември - 10 октомври – югославските партизани разоръжават 10 италиански дивизии, 2 дивизии се присъединяват към партизаните.</p> <p>17 – Британско-американска военна мисия при югославските партизани пристига в освободената територия в Западна Босна и Херцеговина.</p> <p>20 – ЗАВНОХ провъзгласява обединението на окупираните от Италия територии с Хърватско и Югославия.</p>
	октомври	<p>13 – Италия обявява война на Германия.</p>	
	ноември	<p>7 – Освободен е Киев; германската отбрана на Днепър започва да се разпада.</p> <p>28 – ноември - 1 декември – Чърчил, Рузвелт и Сталин се срещат в Техеран, за да планират нахлуването във Франция; югославските партизани са признати за съюзническа сила.</p>	<p>15 – В Колашин е създаден Национално антифашистко вече на народното освобождение на Черна гора и Бока (ЗАВНО).</p> <p>20 –Привържениците на крал Зогу, водени от Абаз Купи, създават партията „Легалитети“, която иска да възстанови монархията на Зогу в Албания след войната.</p> <p>25-26 – Партизаните създават ЗАВНОБИХ [Национално антифашистко вече на народното освобождение на Босна и Херцеговина като водеща политическа институция на Босна и Херцеговина.</p> <p>29 – В Яйце (Босна и Херцеговина) АВНОЮ установява партизанско управление (НКОЮ-Национален комитет за освобождение на Югославия).</p>
	декември	<p>24 – Айзенхауер е определен за командващ на инвазията в Европа.</p>	<p>7 – Рузвелт, Чърчил и турският президент Иньоню се срещат в Кайро.</p>
1944	януари	<p>27 – Червената армия побеждава германците при Ленинград; край на блокадата.</p>	<p>Формиране на жандармерия в България за борба с въоръжената съпротива.</p> <p>8 – Чърчил, в писмото си до президента на НКОЮ (югославското партизанско правителство), заявява, че Великобритания ще престане да помага на четниците. От този момент нататък помощ се изпраща единствено на партизаните.</p>
	март	<p>15 – Япония напада Индия.</p>	<p>10 – ЕАМ създава Политически комитет за национално освобождение (ПЕЕА), втора гръцка администрация, паралелна на официалното правителство в Кайро.</p>

	май	<p>9 – Червената армия си връща Севастопол.</p> <p>18 – Германците се оттеглят от Монте Касино.</p>	<p>Конвенция в Ливан води до споразумение за формиране на гръцко национално коалиционно правителство с премиер-министър Георгиос Папандреу. Депортация на повече от 100 000 евреи от Северна Трансилвания (под унгарско управление) в германски лагери на смъртта.</p> <p>24 – Албанските комунисти на конгреса в Пърмет избират Националноосвободителен антифашистки съвет, като висше законодателно тяло, и формират Комитет с пълномощия на временно правителство.</p>
	юни	<p>6 „Денят D“ – съюзническият десант в Нормандия.</p>	<p>Ново царистко правителство в България, начело с Иван Багрянов.</p>
	юли	<p>20 – Неуспешен атентат срещу Хитлер.</p> <p>25 – Съюзниците започват пробив от Нормандия.</p>	<p>13 – В Колашин е създадено Черногорското антифашистко събрание за национално освобождение (ЧАСНО). Взето е решение с историческо значение – за възобновяване на черногорската държавност, макар и в рамките на Югославската федерация.</p>
	август	<p>15 – Съюзниците дебаркират в Южна Франция.</p> <p>25 – Освободен е Париж.</p>	<p>2 – Турция решава да прекрати отношенията с Германия; Събрание на АСНОМ (Антифашистко събрание на народното освобождение на Македония), провъзгласено за върховен законодателен и изпълнителен орган на македонската държава.</p> <p>12 – Чърчил и Тито се срещат в Неапол.</p> <p>23 – Преврат в Румъния; крал Михайл, подкрепен от коалиция от най-големите партии и от комунистите, арестува Антонеску и неговото правителство; Румъния капитулира пред СССР.</p> <p>26 – Българският министър-председател Багрянов обявява неутралитет, прави първи опити да преговаря със САЩ и Великобритания в Анкара и изпраща делегация в Кайро.</p> <p>29 – Югославският крал Петър II се отказва от Дража Михайлович и признава Тито за лидер на съпротивата в Югославия.</p> <p>30 – Павелич осуетява преврат в НХД и запазва лоялността си към силите на Оста.</p>

	<p>септември</p>	<p>3 – Освободен е Брюксел.</p> <p>19 – Примирие между Финландия и Съюзниците.</p> <p>25 – Съюзниците пробиват Готската линия в Италия.</p>	<p>Начало на борбата за освобождение на Сърбия от партизаните и от части на Червената армия.</p> <p>2 – Правителството на проруски политически партии е назначено от българските регенти, начело с Константин Муравиев (първото правителство, формирано от политически партии от май 1934 г.).</p> <p>3 – Формиране на ново гръцко национално коалиционно правителство, начело с Г. Папандреу.</p> <p>5 – СССР обявява война на България.</p> <p>8 – Червената армия навлиза в България. Примирие между СССР и България. България обявява война на Германия.</p> <p>9 – Комунистически преврат в България – правителство на ОФ, доминирано от комунистите, начело с Кимон Георгиев (лидер на партията „Звено“).</p> <p>12 – Румъния подписва примирие със Съюзниците, признава съветското управление в Бесарабия и Северна Буковина, и върховната власт на Съюзническа контролна комисия, доминирана от съветските представители.</p>
	<p>октомври</p>	<p>2 – Германците потушават Варшавското въстание, докато съветските войски спират и се прегрупират на отсрещния бряг на Висла; Съюзниците пробиват през Западния вал в Германия.</p> <p>9 – „Процентно споразумение“ между Чърчил и Сталин в Москва.</p> <p>23 – Съюзниците признават дьо Гол за временен лидер на Временното френско правителство.</p>	<p>5 – Британците дебаркират в Гърция.</p> <p>8 – България започва военни действия срещу Германия. Настъпление към Вардарска Македония, Сърбия и Косово. Впоследствие Първа българска армия се сражава в Хърватско, Унгария и Австрия, заедно със съветските войски и югославските партизани.</p> <p>12 – Германската армия напуска Атина.</p> <p>14 – Британците влизат в Атина.</p> <p>18 – Гръцкото правителство влиза в Атина.</p> <p>20 – Белград е освободен от съветската Червена армия и югославските партизани.</p> <p>23 – Антифашистският комитет за национално освобождение става Временно демократично правителство в Албания, начело с Енвер Ходжа, като премиер.</p> <p>25 – Унгарските войски са изтласкани от Трансилвания от обединените сили на румънската и съветската Червена армия.</p> <p>28 – Примирие между антифашистката коалиция и България.</p>
	<p>ноември</p>	<p>7 – Рузвелт печели четвърти мандат като президент на САЩ.</p>	<p>13 – Партизаните освобождават Скопие.</p> <p>29 – Албания е освободена от германска окупация.</p>
	<p>декември</p>	<p>15 – Американски десант на Миндоро, Филипините.</p>	<p>3 – ЕАМ организира демонстрация в Атина, която завършва с кръвопролитие; започват боеве между ЕАМ-ЕЛАС и правителствените сили, подкрепяни от британците.</p>
<p>1945</p>	<p>януари</p>	<p>17 – Съветските войски влизат във Варшава.</p> <p>19 – Германия отстъпва по целия Източен фронт.</p> <p>20 – Унгария подписва примирие със Съюзниците.</p>	<p>3 – С освобождението на Биело поле е освободена и цялата територия на Черна гора.</p> <p>Около 70 000 етнически германци от Румъния са депортирани в СССР.</p>

	февруари	<p>4-11 – Чърчил, Рузвелт и Сталин се срещат в Ялта. 8 – Съюзниците предприемат голяма офанзива, за да достигнат Рейн. 13-14 – Съюзническа бомбардировка унищожава Дрезден. 19 – Американски десант на остров Иводжима.</p>	<p>Подписване на споразумението от Варкиза за организиране на общи избори и плебисцит за монархията в Гърция; разпускане на партизанските организации и разоръжаване на ЕЛАС. 23 – Турция обявява война на Германия и Япония.</p>
	март	<p>3 – Финландия обявява война на Германия. 9 – Американска бомбардировка над Токио. 22 – Генерал Патън преминава Рейн при Опенхайм. 23 – Генерал Монтгомъри преминава Рейн, северно от Рур.</p>	<p>6 – СССР налага назначаването на коалиционно правителство в Румъния, начело с Петру Гроза, но контролирано от комунистите. 7 – Съставено е временно правителство на Демократична федеративна Югославия, с премиер Тито и партизанска доминация над членовете от емигрантското правителство (23 спрямо 5).</p>
	април	<p>12 – Умира Рузвелт. Хари С. Труман става президент на САЩ. 23 – Съветските войски влизат в Берлин. 25 – Съветските и американските войски се срещат на р. Елба; започва конференцията за ООН в Сан Франциско. 28 – Мусолини е екзекутиран от италиански партизани. 30 – Хитлер се самоубива в Берлин.</p>	<p>6 – Освобождение на Сараево. 14 – Във федеративната Хърватска държава е сформирано правителство, доминирано от комунистите. 15 – Масово избиване на военнопленници и цивилни лица от югославските партизани в Блайбург (усташи, известен брой четници и словенски домобранци); останалите поемат „Пътя на кръста“, където повечето не оцеляват. 28 – САЩ признават Временното югославско правителство на Тито.</p>
	май	<p>1 – Берлин капитулира пред съветските войски. 7 – Формална капитулация на Германия.</p>	<p>2 – Югославската партизанска армия влиза в Триест, като създава напрежение с подялбата на града (по-късно на зони А и Б) между Италия и Югославия. 6 – Павелич, правителството му, много войници и цивилни, бягат от Загреб към Австрия. 8 – Партизаните освобождават Загреб.</p>
	юни	<p>5 – Съюзниците разделят Германия на четири окупационни зони. 26 – Хартата на ООН е подписана от представители на 50 страни; създаване на ООН.</p>	<p>10 – АВНОЮ става Временно народно събрание на Югославия.</p>
	юли	<p>17 – юли - 2 август – Чърчил, Сталин и Труман се срещат в Потсдам, за да планират мира в Европа и окончателната атака срещу Япония.</p>	
	август	<p>6 – Атомна бомба е хвърлена над Хирошима. 9 – Атомна бомба е хвърлена над Нагасаки. 14 – Япония капитулира.</p>	

Карта 1: Втората световна война (1939-1942)

